



“AL FONTS NEGRE DE L’ONA DORM EL DIA”

UNA FINESTRA OBERTA AL MÓN D’ALBERT RÀFOLS-CASAMADA

ENTREVISTA DE JOAN PINYOL I COLOM

Després d’anar-lo a trobar a Barcelona, a l’hora indicada, m’endinso pel passadís de casa seva en direcció al menjador i omplo les meves passes amb la contemplació fugaç dels múltiples quadres que em reben a banda i banda de la meva emoció. Tant els que van néixer del seu traç com els que han pintat també la seva dona i el seu pare. Una mica més endavant, els meus ulls descobreixen i s’aturen en una imatge màgica, inoblidable, perfectament emmarcada damunt d’un fons de vidre. La que reposa en un dels finestrons d’una porta interior, oberta de bat a bat, que em regala el reflex daurat de l’Albert Ràfols-Casamada assegut en un sofà, amb les cames encreuades, davant una finestra major per on tota la llum natural d’un final de novembre, provinent del parc del Putxet, acarona la seva esquena, els seus pensaments i els seus silencis. Finalment travesso la porta i entro de manera definitiva en el seu espai personal, íntim i humà. I, mentre encaixo les mans amb el gran artista i amb la seva esposa, que també em rep amb la més exquisida de les cordialitats, m’adono de la sort que tindrè —durant unes hores que es preveuen emotives i intenses—, només de formar part d’aquell racó particular de l’univers. I aleshores, just quan aconsegueixo situar-me en aquell espai i en aquell temps, no deixo escapar cap possibilitat d’enriquir la mirada amb la visió dels altres quadres que ens volten, i sobretot del mural que vesteix dues parets senceres de la sala on verbalitzarem la nostra trobada. I en aquell instant precís em vénen al cap les paraules de l’escriptor

Sam Abrams. Un dia va dir que Ràfols-Casamada no és pas dels que passen per la vida sinó dels que habiten la vida, dels que s’instal·len en la vida i la humanitzen amb la seva presència. Dels que viuen en les coses, posats a parafrasejar un vers de Josep Palau i Fabre.

Pintor, poeta, prosista, pedagog, activista cultural, mag de les lletres, equilibrista de la llum i dels colors i filòsof, amic íntim i experimentador constant de l’art, la seva entitat intel·lectual em remet de seguida a un retrat cubista. A través dels seus primers versos enceto la conversa, ben conscient que d’entrada només ho faig per una de les cares de la seva multiplicitat artística.

LA VINCULACIÓ AMB L’ANOIA

—*“Davant la paret emblanquinada, /els mosquits /fan constel·lacions d’estels daurats pel sol. /Tot l’espai /té una flaire de cants d’ocell. /Jo, al meu balcó, /recordo hores passades /que es mouen enmig de les celles del meu front”*. Aquest primer poema el va escriure a Capellades el 10 de juny de 1939 —a l’edat de setze anys i poc després que acabés la guerra civil. Què l’havia portat en aquest poble?

—La meva mare hi havia anat de joveneta a passar alguns estius i, anys després, quan jo era petit, hi vaig anar també a estiuar amb els meus pares i amb el meu germà Joan. Allí vaig passar part de la meva infantesa i adolescència, i

també hi vam ser durant la guerra... Al meu pare li agradava molt tot aquell paisatge i el pintava contínuament. Durant aquells anys també recordo que sovint m'escapava a Igualada per anar a trobar una petita llibreria que feia xamfrà en un carrer del centre i que em sembla que encara existeix... D'Igualada, una altra vivència que se'm fa present és la primera exposició que el meu pare va fer a la Caixa de Pensions, en plena Rambla.

—Si va estar-se a l'Anoia durant la guerra, podríem considerar que aquesta terra va significar per a vostè una mena de refugi antibèl·lic. S'hi va continuar refugiant anys després?

—La veritat és que sempre he estat molt vinculat amb Capellades. No fa gaire vaig tornar a fer-hi una exposició i sempre m'ha unit un vincle molt especial amb aquest poble anoienc. Igual que altres que també vaig a trobar sempre que puc, com Cadaqués i Calceit. Són llocs que m'atrauen molt per la seva llum i pel seu paisatge, i per això també hi tinc estudi.

—A l'hora d'estrènyer i de projectar encara més aquesta relació amb Capellades, fa uns quants anys va decidir ubicar la futura Fundació Ràfols-Casamada/Maria Girona a Casa Bas, un espai emblemàtic i històric del poble. Una fundació que l'any 1999 va néixer amb la finalitat de vetllar per la difusió de la seva obra i de l'obra de la seva esposa, per mitjà de l'exposició permanent, d'actes diversos de difusió i del llegat d'arxius, esbossos i croquis de tots dos. Quin motiu el va impulsar a situar allí la seva Fundació?

—Principalment el vincle sentimental que et comentava ara mateix i també perquè ens ho van venir a proposar, aquesta és la veritat! En el seu moment la Margarida Sugranyes, des de Casa Bas, i el Toni Pons, des de l'ajuntament capelladí, van venir a trobar-nos a la casa que tenim al Pla de la Garsa —sobre Capellades—, ens ho van plantejar i a la Maria i a mi ens va semblar bé. Però després ha resultat ser un procés excessivament lent. Ara mateix es troba en fase de preparació de les obres que s'han de fer. Tenim

enllestit el projecte dels arquitectes i ara només falta començar-lo a materialitzar.

ELS PRIMERS MESTRATGES I CORRESPONDÈNCIES

—Des del futur tornem una mica al passat... De la mà del seu pare, el dibuixant i pintor Albert Ràfols-Cullerés (Barcelona 1892-1986) vostè es va iniciar a la pintura, tot i que dins d'aquest art van seguir camins diferents. Quina és la lliçó artística que no oblidarà mai d'ell?

—Sobretot l'exemple moral, en l'entrega, en el treball constant, en l'esforç creatiu. Sempre el recordo pintant amb un cavallet. Al seu costat vaig descobrir i vaig dibuixar i pintar diferents paisatges dels voltants de Capellades. Sovint anàvem a trobar Cabrera d'Igualada juntament amb un grup d'artistes capelladins, entre els quals hi havia el Josep Costa Solé —amb qui m'unia una gran amistat—, el Francesc Piñol, el Joan Campoy i l'Amadeu Freixas. Jo tot just feia les primeres pinzellades, i el meu pare —que era un pintor sobretot paisatgístic i figuratiu— en veure que jo anava per altres camins no em va corregir mai la tècnica. La veritat és que em va donar diverses indicacions i consells, però sempre em va deixar fer amb total llibertat artística.

—Em van explicar que una vegada, davant unes models que havien de dibuixar en una casa del carrer de Garbí de Capellades, els altres artistes van fer uns retrats gairebé idèntics de les noies i en canvi vostè, que era el més jove, va traduir les formes originals en composicions geomètriques i esquemàtiques que van ser considerades pels seus companys de cavallet del tot modernes i que a la llarga el van portar cap al camp de l'abstracció. Això sí, cap a una abstracció sincera, segons paraules de l'entrançable Josep Costa Solé, que tenia ben presents totes les hores de treball que hi havia darrere del seu abstracte. Tot i la seva joventut, doncs, es pot ben dir que l'aprenentatge amb aquell grup d'ar-

tistes anoiencs va ser mutu. Parli'm ara d'una altra influència artística recíproca, la que li va suposar el seu casament amb la pintora Maria Girona...

—Ens vam conèixer en una acadèmia de dibuix barcelonina que es deia Tàrrega i el fet de tenir unes inquietuds similars ens va facilitar molt la relació. En certa manera volíem renovar una mica l'ambient artístic dels anys de la postguerra, que eren més aviat opacs, i volíem il·luminar-los una mica. Amb aquest esperit vam crear el “Grup dels Vuit”, un col·lectiu mixt que aplegava representants de diferents arts. Hi havia un músic —que era en Joan Comellas—, un poeta —el Jordi Sarsanedas, que fa molt poc que ens va deixar—, l'escultor Miguel Gusils, igualment Vicenç Rossell —que després es va dedicar a la fotografia—, el Ricardo Lorenzo —que posteriorment va esdevenir arquitecte— i, de pintors, érem el Joan Palà, la Maria i jo mateix. Teníem molta empenta, però realment eren anys molt difícils per a l'exercici i exposició de la creativitat artística. perquè hi havia ben poques possibilitats de manifestar-te. Sort en vam tenir que la sala Pictòria de Barcelona es va oferir, l'any 1946, per acollir la nostra primera exposició col·lectiva, i aquella va ser la nostra carta de presentació a la societat com a col·lectiu artístic.

LA CONSOLIDACIÓ D'UNA TRAJECTÒRIA

—L'any 1950, el govern francès va atorgar a vostè i a la seva dona una beca d'un any d'estada a París a través de l'Institut Francès de Barcelona. Què els va significar aquesta experiència per a les seves trajectòries artístiques?

—Va ser el gran aprenentatge de la pintura. A través de les visites als diferents museus, mitjançant exposicions pròpies a la Ciutat Universitària... Com bé has dit, la beca era d'un any, però després ens hi vam estar tres anys més pel nostre compte, fins a l'any 1954, fent classes de dibuix, organitzant exposicions, venent

obres... Anys després del retorn a la capital catalana, vaig fer una exposició inoblidable al Museu d'Art Contemporani de Barcelona. Tot i que anteriorment ja havia fet altres exposicions individuals, aquella va ser molt important per a mi perquè era la primera obertament dedicada a l'art abstracte.

—Estem parlant de l'any 1961. La crítica de l'època, va acollir-la bé?

—Sí, de fet hi havia altres artistes que també es movien en aquests terrenys de l'art, com ara l'Antoni Tàpies. Ara bé, enmig de la persecució cultural que duia a terme el règim franquista, també hi havia censura artística i les autoritats controlaven molt l'obra que feies.

—Anys després, i amb la recuperació de la democràcia, la seva vinculació artística amb la ciutat on va néixer va canviar completament i també el seu reconeixement com a artista. D'aquí va venir que el 1982 l'ajuntament de Barcelona li encarregués pintar les voltes de la sala d'informació municipal. Quines altres obres exposa permanentment la ciutat que el va veure néixer l'any 1923?

—Deixant de banda els museus que de manera permanent exposen obres meves, també n'hi ha a l'Escola Eina, al Palau Sant Jordi —aquestes elaborades amb motiu de la celebració dels Jocs Olímpics l'any 1992—, també en una casa dissenyada per l'arquitecte Oriol Bohigas... i ara mateix estic treballant en un altre projecte urbà per encàrrec de la Generalitat. Es tracta de donar sentit plàstic, a partir d'un treball i d'un tractament de color i de formes, a una sèrie de plafons i parets que formen part d'un nou nus de carreteres i de vies de tren que s'està construint en una de les sortides de Barcelona, vora una gran fàbrica de ciment en direcció a Girona, per entendre'ns. **(En aquest moment, i com a mestre de les imatges, el senyor Ràfols-Casamada indica a la Margalida, la seva inseparable col·laboradora, que em mostri fotografies del projecte i els primers esbossos que n'ha realitzat. Infinitament agraït per aquest**

gest, continuo escoltant les indicacions de l'artista, ara un xic emocionat pel privilegi viscut). Veus, es tracta de donar un sentit per exemple a tota aquesta paret. No necessàriament fent un gran mural, sinó per exemple amb una línia de color que la vagi recorrent tot interpretant el moviment dels vehicles... És una forma d'art obert que neix per ser compartit per tota la societat.

—I per tot el món. ¿Què li suposa tenir obres exposades als principals museus de l'Estat espanyol, de França, del Japó, dels Estats Units, de Mèxic i d'un llarg etcètera?

—Una gran responsabilitat a l'hora de donar el màxim de mi mateix. Tant als llocs en què l'obra s'exposa de manera fixa com als que arriba de nou per un espai de temps concret. Actualment, hi ha una exposició antològica meva amb caràcter itinerant que ha estat a Nova York i a Mèxic, i que a la propera primavera anirà a Roma i a Lisboa.

—Vostè ha afirmat diverses vegades que l'art intensifica la vida. Fins a quin punt ho aconsegueix?

—Aquesta és la cosa! En la pràctica de l'art sempre hi ha una meta una mica més lluny d'on hom pot arribar. Com a artista, la fórmula més eficaç per aconseguir aquesta fita és la constància. És el que jo anomeno l'ètica de la transformació, apuntar sempre més enllà, més amunt o més endins, però sempre en una contínua progressió cap endavant.

—Vostè també ha publicat tres dietaris que reflexionen contínuament respecte de l'activitat artística: *L'escorça dels dies: fulls de dietari* (1975-1977); *D'un mateix traç: fulls de dietari* (1978/1982 i *Hoste del dia* (1994). La reflexió, ¿li ha obert nous camins artístics o és només una manera d'entendre la força creadora de l'artista?

—Aquest aspecte està molt relacionat amb l'ensenyança de l'art, a la qual he dedicat una bona colla d'anys. Primer vaig estar a l'Escola Elisava i als anys 60 vaig ser un dels fundadors de l'Escola Eina, que esmentàvem fa un moment,

juntament amb un grup d'artistes i d'arquitectes. Aquesta experiència docent em va portar a reflexionar molt sobre la pràctica de l'art i sobre les sensacions que en tot moment pot arribar a percebre l'artista.

—Ara que ha sortit una referència a l'arquitectura, vostè va abandonar-ne els estudis per construir un altre edifici molt més lliure. El de la seva obra pictòrica i poètica...

—Exactament. A la universitat vaig coincidir amb l'Oriol Bohigas, que ara és un reconegut arquitecte i vaig iniciar amb ell una gran amistat. Però jo vaig deixar voluntàriament aquells estudis per poder prioritzar la part creadora. El que em va moure en aquesta direcció va ser una irrefrenable necessitat de crear de manera lliure i independent...

—I de donar forma i color a la realitat paral·lela que defensava Paul Cézanne, com ha dit vostè alguna vegada. Tenint en compte que un dels temes que més sovintegen en la seva obra i reflexió artístiques és el del balcó obert i encarat a la realitat, ¿què s'estima més, un balcó obert a la natura o una finestra oberta a una ciutat?

—Sense dubte un balcó obert a la natura, perquè és una font inesgotable de sensacions, tot i que també he treballat el tema de la finestra referida a la ciutat. Tenia uns quadres que vaig pintar a Nova York a partir de les imatges que em regalava una finestra i que es concentraven en formes urbanes. En detalls d'aquella ciutat, però sobretot en la llum, que és el que provo de captar en cada quadre. Els balcons oberts són una invitació a la sortida, al diàleg amb l'exterior i a la relació entre l'interior i l'exterior de l'artista-poeta.

D'IMATGES ESCRITES

—Com a poeta, vostè va donar a conèixer la primera obra, *Signe d'aire*, l'any 1976, trenta-set anys després del poema amb què encetàvem aquesta conversa. A què es deu aquest llarg silenci poètic?

—Jo havia anat escrivint, però m'ho havia quedat per a mi perquè durant els primers anys tenia la batalla amb la pintura i no volia obrir dos camps. El de la poesia me'l reservava per a mi mateix i, en el moment en què la pintura va sentir-se més afermada, vaig tenir la idea de donar a conèixer també la poesia. En gran part gràcies al Ramon Balasch, que després de llegir els poemes que havia escrit durant anys em va aconsellar que els publicués.

—I vostè va prendre molt bona nota d'aquest consell. El 1979 va publicar *Territori de temps*, dos anys després *Paranys i raons per atrapar instants*, l'any 1982 va donar a conèixer *Episodi*, el 1984, *Angle de llum*, l'any 1987, *Espais de veu* i el 1989, *El color de les pedres*. I l'any 2000 va aplegar l'obra poètica de seixanta anys anteriors en un sol volum, també titulat *Signe d'aire. Obra poètica 1939-1999*, en el qual trobem 848 poemes, 253 dels quals inèdits... una irrupció en el panorama poètic català contemporani que finalment feia justícia a la seva veu i que ha continuat amb la publicació del seu darrer poemari, fins al moment, titulat *Dimensions del present (2001-2004)*...

—Sí, el mateix Ramon Balasch va ocupar-se de l'edició i de la introducció d'aquell ampli recull de l'any 2000 i va dur a terme un estudi molt acurat de les circumstàncies de cada poema.

—En la seva poesia vostè no para de crear imatges a través de la lletra escrita. I, des d'aquesta unió entre el que s'escriu i el que es representa gràficament, no és estrany que defensi que els ocells són els accents del paisatge. El veritable do de les paraules és la seva capacitat de remetre a imatges?

—Una de les coses que més m'interessen de la poesia és la possibilitat de crear imatges amb les paraules. Quan escric versos, més que descriure i explicar, m'agrada crear relacions noves entre les paraules i que d'aquí neixin les imatges. L'expressió poètica té el do d'entroncar contínuament imatges verbalitzades i imatges visuals.

—¿És per aquesta voluntat de creació d'un producte també visual que en la seva obra poètica, tret d'algun poema inicial, no trobem ni un punt, ni una coma, ni cap altre signe de puntuació?

—Respon a dues raons. En primer lloc, ho faig com a homenatge als avantguardistes francesos, en particular els cubistes, com Apollinaire i d'altres. I en segon lloc és una forma que em permet deixar que les paraules volin al seu aire, lliurement i d'aquesta manera també té lloc un joc visual, un joc d'espais que es combinen, en els quals el poema es materialitza damunt de la lluminositat del blanc del full que contrasta amb el gris que formen els blocs de lletres. Tot plegat em sembla d'una gran importància expressiva. I, a l'interior d'aquesta estructura plàstica, també hi ha l'estructura sonora del poema que ve marcada pel seu ritme. I encara hi ha una altra estructura poètica. L'estructura interna relacionada amb la significació.

—Goethe recomanava poetitzar totes les petites coses de la vida i una de les constants dels poemes que vostè escriu és el reflex íntim de la vida quotidiana. Ha dedicat versos a la superfície d'una taula, a un full de paper en blanc, a la lletra erra, a un grill, a un moble... Creu que qualsevol detall de la realitat és poetitzable?

—Ho crec. La poèticitat es troba en la mirada i si la mirada és poètica transforma en poètic l'objecte mirat. Com he dit alguna altra vegada, mentre que la sensibilitat descobreix la part poètica de les coses, el pensament —a partir de tot el que ha descobert la sensibilitat— construeix la realitat.

—Vostè ha qualificat d'emotiva la seva relació amb aquesta realitat per la meravella que va descobrint en totes les coses. Què pot arribar a expressar una gota de pluja damunt la fulla d'un arbre mirada a través d'una finestra?

—Pot haver-hi tot un món i també pot contenir l'arrel d'un somni que ha tingut un poeta.

POESIA I PINTURA, LA PART D'UN TOT

—Sempre que li han demanat el lligam que hi ha entre la seva poesia i la seva pintura vostè ha respost que la relació es troba en vostè mateix i que totes dues neixen d'un mateix traç creatiu interior, que a vegades esdevé pintura i, en d'altres, escriptura. L'adopció d'una o d'altra forma ¿respon a l'instant creatiu o a l'estat d'ànim de cada moment?

—Es deu principalment a l'impuls creatiu i a la voluntat que sento d'expressar-me en cada moment. Com ja he manifestat sovint, no es tracta pas d'activitats que provinguin de dos compartiments diferents del meu interior sinó d'un mateix i únic compartiment. El fons del jo, un lloc on el desig d'expressió s'activa fins a esdevenir forma, amb entitat pròpia i capacitat de ser transmesa.

—¿Ha fet coincidir mai les dues formes en una mateixa obra seva?

—Sí. Per exemple he realitzat una sèrie de gravats cadascun dels quals inclou un haikú propi. (Per segona vegada, i a petició expressa i entusiasta del senyor Ràfols-Casamada, la Margalida despenja un d'aquests gravats de la paret d'una habitació i me'l mostra durant una estona que es converteix en un regal sublim per als meus ulls). Es tracta d'unes composicions poètiques posteriors al *Signe d'Aire* de l'any 2000. En aquest cas primer va néixer la imatge visual i després van venir les paraules, però també podria haver seguit el camí invers.

—I quan ha il·lustrat les paraules d'altres escriptors i escriptores, com ara J.V. Foix, Mercè Rodoreda, Josep M. Llompart i el ja esmentat Jordi Sarsanedas, ¿quin procés ha seguit de captació de l'essència literària i de trasllat al món visual?

—He procurat sempre d'entrar en el món de l'autor i de l'obra en concret que havia d'il·lustrar i he mirat en tot moment de deixar-me portar pels sentiments que m'ha provocat l'obra en concret. Això sí, en tot moment des de la base

d'un diàleg permanent amb el creador literari que hi ha al darrere.

—L'escriptor madrileny Jardiel Poncela va afirmar que *“tots els camps espirituals són infinits i incommensurables i només sabem que limiten al nord amb la mort, al sud amb el naixement, a l'est amb el raonament i a l'oest amb la passió”*. Hi estaria d'acord?

—Sí, però en el cas de les dues darreres coordenades sóc del parer que, en l'acte creatiu, el debat no es troba pas a parts iguals. La passió creadora passa al davant i el raonament va fent el contrapunt.

—L'any 1980 li van concedir el **Premio Nacional de Artes Plásticas**, té la **Creu de Sant Jordi**, la mateixa **Generalitat de Catalunya** li va atorgar fa poc el **Premi Nacional d'Arts Visuals**, el **Foment de les Arts Decoratives (FAD)** li ha organitzat recentment un homenatge i, entre un llarg etcètera de reconeixements internacionals, també ha estat nomenat **Officier de l'Ordre des Arts et des Lettres**. A més, el 28 de novembre, va rebre a Madrid el **Premio Francisco Prieto**, que convoca la **Fundación Casa de la Moneda**, de mans de la reina d'Espanya per tota la seva trajectòria humana i artística. ¿Són els millors reconeixements per a un poeta de les imatges com vostè?

—El millor reconeixement per a mi continua sent i sempre serà que la meua obra artística i literària sigui entesa, compartida i interpretada de la millor manera.

—Als setze anys, i en aquell primer poema, ens explicava que recordava hores passades que es movien enmig de les celles del seu front. Què es mou avui dins el seu front?

—Les idees, els nous projectes artístics i poètics, els records... Com sempre, el projecte..., la projecció... ens va construint i, per tant, transformant. L'any 1939 tenia present la infantesa i avui em vénen a trobar tots els anys d'experiències i de sensacions viscudes. Com t'he comentat abans, el que és realment essencial en tots els camps artístics

